

Жарко ЛЕКОВИЋ*

БАЈО ПИВЉАНИН - ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ

О историјској личности Баја Пивљанина и сувише се мало зна. Сазнање о њему заснива се углавном на народном предању, које иако непоуздан извор за историју, представља основ за нека будућа озбиљнија истраживања. Ова предања, као и пјесме, уз помоћ историјске критике могу послужити као илустрација за текст. Историја се не може поуздано на њих ослонити, али их не смије игнорисати. Анализа пјесама из каснијег времена, гдје је постојала могућност да се изврши провјера (из XVIII и XIX вијека), даје нам за право да се ипак на њих можемо ослонити, ако не у потпуности, оно бар у највећем дијелу, јер ове пјесме карактерише оригиналност, зрелост и довршеност.

Бројни историчари који су се бавили Бајовим хајдуковањем, јунаштвом, поријклом и животом, изнијели су мноштво доказа и варијанти о овом славном Србину из Пиве. Кроз највећи дио досад писаних радова провлаче се грешке, управо због недостатка поузданих историјских података. Код бројних озбиљних историчара, који се баве овим историјским периодом о Бају Пивљанину, чији дух је и сада присутан у свијести Пивљана, скоро да и нема ништа. То је највјероватније стога што нијесу били у могућности да користе архивску грађу из которских, дубровачких, венецијанских, петроградских и истамбулских архива. Без ових истраживања непрекидно ће се лутати приликом претресања питања о његовом рођењу, дјетињству, хајдуковању, смрти, односно погибији. Погрешно одређивање године његовог рођења или погибије наводи нас на размишљање да ли је можда неко од његове браће, потомака или сабораца узео овај надимак, јер је очигледно само помињање имена Бајо Турцима ледило крв у жилама. Ако је то тачно, онда је надимак Бајо био симбол борбе за ослобођење, а уједно и опомена свима који су сарађивали са Турцима, јер он се са таквима немилосрдно обрачунавао.

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту Црне Горе.

Овај рад је покушај да се синтетизују познате чињенице из литературе са неким новим до којих сам дошао приликом истраживања у мени доступним архивима. На жалост, и ова сазнања су дио народне традиције.

Из романа “Вртијељка” Косте Радовића сазнајемо да се 22. маја 1622. (по казивању), у Рудиницама родило мушко дијете у кући Николе и Руже -Руђић. Крстио га је калуђер Петровић, а кум Драгојлу би калуђер Ивановић. Име Бајо му је додао његов дјед Симо.¹

У Ивановићима, засеоку Доњих Рудиница, налазила се кула Баја Пивљанина. У Доњим Рудиницама, према предању, постојала је и црква од камена, коју је подигао Бајо Пивљанин. Турци су касније, озлојеђени Бајовим акцијама, порушили и кулу и цркву.²

Према Т. П. Љешевићу, Бајо се родио у селу Рудиницама 9. маја 1643. године. Отац му се звао Јован Ивановић. Мајка му је била од Тадића.³

У трећој књизи *Српских народних пјесама* Вука Караџића стоји да је Бајо Пивљанин живио на свршетку XVII и у почетку XVIII вијека. У Перасту се приповиједало да се Бајо Пивљанин ондје звао Никола сердар, по свој прилици му је крштено име било Никола, а Бајо надимак. Сердарство су му дали Пераштани.

Договарајући се да ударе на куће Гаговића на Безују у Пиви, хајдуци одустају од своје намјере јер су ови ујчевина Бајова, па рјешавају да ударе на Караџиће у Петњици, у Дробњаку. То је веома разочарало једног од харамбаша Цвјетка Властелиновића.⁴

Бајов одлазак у хајдуке народно памћење, брижно чувано везује за суровост Хасан-аге Копчића који га због непослушности силовито ошамари пред саплеменицима на кошевини “својих” ливада. Примивши тај шамар као највеће понижење, тек стасали момак Бајо муњевито скину косу са рамена и у један мах Турчину одсијече главу, и утече у Морачу тврду.⁵

У пјесми “Зашто Бајо оде у хајдуке”, која се налази у Вуковој збирци, овај његов одлазак се објашњава поступком морског ђумругџије Турчина Ришњанина хаџа, који му као морском целебџији, који доћера на море волове, не хтје дати за њих “гроше ни дукате”. Бајо је тада “љуто

¹ Коста Радовић, *Вртијељка*, Подгорица 2003, стр. 221.

² Момчило Нишић, *Културно наслеђе Пиве*, Подгорица 1998, стр. 160. (На темељима старог храма - Бајове цркве, становници Рудиница и околних села 1904. године подигли су Саборну цркву св. Николе)

³ Т. П. Љешевић, *Живот и дјело Баје Пивљанина*, “Наше доба” за 1897, бр. 73 (Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, к. 1/68)

⁴ С. М. Сарајлија, *Пјеванија*, бр. 86. “До три харамбаше”

⁵ Милорад Р. Блечић, *Бајо Пивљанин - етичко као знамење*, Дурмиторски зборник, 2, Жабљак, 1997.

штетовао” и своју “кућу раскућио”, те постао горски харамбаша. Трговина воловима је иначе била врло жива и кроз цио XVIII и XIX вијек.

Према пјесми, заједно са Лимом има тридесет хајдука. Већ у сљедећој пјесми из ове збирке “Ришњанин Хација и Лимун трговац” овај други нам кроз стихове саопштава да у Перасту има побратима Пивљанина Баја и у њега сто двадесет друга.

Према Кости Радовићу, у Николиној кући, не зна се када, Бајо убије два Турчина и тада оде у хајдуке. Љешевић пише да му половином маја 1661. године дођу у кућу двије пашалије и учине зулум. Бајо их побије. Утече у Јасенови врх. Нађе чету Гаврила Реновца и из ње убије Турчина у Бајово Поље. Касније у Смиријечну убије Дилавера.⁶

По казивању Владимира Ћоровића Бајо Пивљанин је ступио у млетачку службу 1651. године, а то значи и почео четовати. И Андрија Лубурић пише да из савремених извора знамо да се Бајо као нови ускок јавио млетачким војним властима 1651. године.⁷

Народно предање зна, да су у Тепцима становале неке “басе” и да је ту било и српских домова, међу којима и дом неког Мата. Њега су турске буљубаше злостављале, уједно исмијавајући заштитника српских домова Баја Пивљанина. Турци Грда или Грдан, Дења и Баса су се преко зиме прстенали са овим сиромасом Матом, и кад год би изгубио они су Мата “каретили” и зборили му: “Немојте, чече, море отић Бају на даву”. У прољеће он и оде Бају и нађе га у Брезнима. Бајо доведе чету, удари на Тепца и побије све Турке. Дењу који је био отишао да тргује со у Фочу Мато сретне на Пода и убије, а мјесто гдје је убијен-се назове “Дењин Гроб”. Грдана сачекају из Пљеваља и убију га на мјесту које добије назив “Грданова Плоча”. Послије овог догађаја Тепца су запустјела. Још се прича, да је Бајо тада, кад је разурио Тепца, био још незнатна личност. Према томе ово је могло да буде око 1653. године.⁸

Из једне народне пјесме сазнајемо да су Караџићи, у првим годинама четовања Баја Пивљанина (око 1655. године) били врло богати. Тада су Бајо Пивљанин, Цвјетко Властелиновић и Ђурко Капетановић дигли чету и пошли у Херцеговину. Кад су дошли у планину Војник започну разговор, куда да ударе. Властелиновић предложи да ударе на кулу Караџића, али Бајо не усвоји овај предлог, већ обрну чету Невесињу, те удари на Љубовиће. Тада је похарао куле Љубовића, погубио бега Љубовића и посјекао његових девет синова.⁹

⁶ Т. П. Љешевић, *Живот и дјело Баје Пивљанина*, “Наше доба” за 1897, бр. 73, Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, к. 1/68

⁷ Андрија Лубурић, *Дробњаџи*, Београд 1930, стр. 112, 243

⁸ Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, к. 14/388 и к. 14/104

⁹ Новица Шаулић, *Српске народне пјесме*, књига I, свеска II, 1929. година (Бајо Пивљанин и бег Љубовић)

На једном запису у збирци Андрије Лубурића пише да је мајка Петра Шипчића из Црне Горе у Пиви памтила Баја Пивљанина. Гледала му је ране по мишици од мегдана са Љубовићем.¹⁰

Бајо је стизао и до највишег села Невесињске површи. Наиме, по странама Сливског потока, десне притоке ријеке Ђеропе, на висинама 1200 метара налазиле су се куће села Сливља. Сливља су била у то вријеме чисто муслиманско село.

Највећи дио становништва се раселио од зулума Баја Пивљанина, а остатак је самро од куге.¹¹

У Кандијском рату (1645-1669), за разлику од Морејског, српско становништво на просторима гдје акције води Бајо Пивљанин је било углавном антитурски расположено. Послије пораза на Морачи 1649. и подизања тврђаве Колашин (од 1647-1651) настаје преокрет у рату, тако да Млетачка република више не води офанзивне акције. Од 1655. до 1657. године Турци предузимају више напада на Грбаљ и још нека мјеста у Боки, а 1657. године и сам Котор је у турској опсади. Тада долази до врења у Брдима и Херцеговини гдје устаничку акцију развија митрополит источнохерцеговачки Василије Јовановић, који средином новембра 1657. године сазива скуп народних старјешина и доноси конкретне одлуке о борби против Турака. Острог постаје стјечиште српских родољубивих хајдука, бораца против турског зулума. Ту је често долазио и познати харамбаша Бајо Николић Пивљанин.¹²

У овом рату умало се Српство није угасило. У то доба највећег отоманског бјеснила, јављају се на српској позорници нови српски јунаци, са којима започиње нова историја српског васкрса и живота, митрополит Василије и Бајо Пивљанин. Свјесни су да је у овим тешким временима под турским зулумом и католичким лукавством опасно бити и обичан Србин, па се зато и склањају у мање приступачна мјеста.

Херцеговачки митрополит Василије, јунак и највећи непријатељ мухамеданизма упорно је бранио своје стадо од вукова, уливајући му наду на ослобођење. Предање вели, да не само што је памећу радио, него је и својом руком Турке убијао.¹³ Петар Шобајић записује да је он увијек под мантијом носио по двије кубуре и зна се да је обилно помагао харамбашу Баја Пивљанина и његове четнике.¹⁴

¹⁰ Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, к. 14/103 (Зна се да је Симо, брат Петров умро око 1846. године у 120 години живота)

¹¹ Др Јевто Дедијер, *Херцеговина*, Српски етнографски зборник, књига дванаеста, Београд 1909, стр. 363.

¹² Др Јустин Поповић, *Живот светог Василија Чудотворца*, Београд 1990, стр. 14.

¹³ Максим М. Шобајић, *Опис Оногошта - Никшића од старина до 1887. године*, Листак "Гласа Црногорца" 1887. године.

¹⁴ Петар Шобајић, *Никшић*, Београд 1938, стр. 55. (Бајо је неколико пута к њему у

Не успјевши да ослободи Херцеговину од Турака, Бајо са својим друговима хајдукује и помаже у ослобађању Новог, Рисна и Пераста, гдје се и настанио како вели народно предање. Он је лети са подоста друштва хајдуковао или четовао против Турака по Херцеговини, а зиме је проводио у приморју код Пераста, гдје су се дуго времена задржале зидине од куће и његове и његовог друга Лима харамбаше. Приповиједало се да су под кућама или кулама имали тамнице, у којима су држали Турке кад би кога жива ухватили.

Помоћ коју су Млечани пружали побуњеним племенима у Кандијском рату била је заиста мала и сводила се на обећања и дарове. Иако су хајдуци и ускоци са млетачке територије представљали главну снагу против Турака, млетачке власти су и према њима биле неискрене, често их третирајући као разбојнике. Да су били најбољи браниоци млетачких посједа говори и чињеница да у Кандијском рату гине већина славних јунака (Вук Мандушић, Илија Смиљанић, Мијат Томић, Јанко Митровић отац Стојана Јанковића). Двојица међу најславнијима Бајо Пивљанин и Стојан Јанковић преживјеће Кандијски рат.

Хајдучија, разбојништва, пљачке, робљења, а у вези са тим и трговина робљем, које је преко Котора и Пераста извожено у Италију или за ропски рад на галијама, бијаху пратећа појава овог рата. Биједно и нередовно плаћени за службу Млечићима, хајдуци изворе прихода за своју егзистенцију нађоше у пљачкама, отимачини и трговини робљем.¹⁵ Крстарили су они и Потарјем и продирали и до самих Пљеваља, која су тада била сједиште санџакбега Херцеговине.¹⁶

У сваком случају Бајо, као хајдук са високим етичким принципима није учествовао у овим радњама које су карактерисале преваре, нељудскост и понижавање. Био је жесток мегданџија који није подносио пријетње и увреде. Често је подизао своје чете од приморја, крстарио по свој Херцеговини, тукао и сузбијао зулумћаре, па кажњавао и све оне Србе који су ма какве привилегије имали код Турака. Тако је опањкан и кнез Миро са Шаранцима да има привилегије код босанског валије. Не провјеравајући ове информације, Бајо на брзину дође на Сињајевину, удари на шарански катун на Савиној води, заплијени стоку и пође натраг у Пераст. Шаранци који су били у то вријеме на пољским радовима у Колашину, дознавши упуте се у потјеру. Дошавши до мјеста Карловац у близини Бијеле у Дробњаку, ријеше да се врате натраг, јер им је Бајо побјегао. У потјеру даље крене сам Алекса Шаранац са својим

Острог долазио)

¹⁵ Др Жарко Шћепановић, *Средње Полимље и Потарје*, Београд 1979, стр. 116.

¹⁶ Сафвет-бег Башагић, *Кратка упута у прошлост Босне и Херцеговине*, Сарајево 1900, стр. 71-72.

друштвом. Стигне хајдуке на Глоговом потоку на планини Крнову. На Агановом ублу нађе заспалу Бајову стражу, исту побије, а Бајова чета уморна од путовања остави стоку и побегне преко Крнова. Око отимања стоке погине Алекса Шаранац звани “безобраз”.¹⁷

Супротстављао се Бајо само онима који су били чувени по снази и јунаштву, каква је била и породица Чабрине из Горње Бијеле. Замјере се Бају Пивљанину, те их он негдје опколи и све исијече.¹⁸ Према народној традицији и Дедејићи су пркосили Бају Пивљанину, који из освете удари Павлу Дедејићу на овце и овај га је у одбрани по пјесми убио, а по причи опасно ранио.¹⁹

Око 1660. године Бајо и његов барјактар Лука Миљанић са хајдуцима посијеку у Бањанима неког турског буљубашу и његово друштво. Из освете Турци ударе на село Миљаниће и ту учине велики покољ. Предводио их је Бећа Пељевић. Приликом ове разуре из Бањана бројне породице побјегну преко Таре и тамо се настане.²⁰

Према предању које су причали Мићићи, Бајо Пивљанин је имао шесторицу браће. Због његовог хајдуковања Турци му ударе на кућу, похватају сву шесторицу и ударе их на муке. Један успије да побегне и јави Бају за њихово страдање. Бајо дође са четом, побије Турке, а браћи каже да се раселе куд који. Од једнога су веле Мићићи.²¹ Славе светог Јована. И Таушани у Кокорини веле да су од братства Баја Пивљанина. Звали су се Чепури, а Таушан на турском језику значи зец. Преко Кокорине је у то вријеме ишао пут из Сарајева у Гацко.

Бајо је имао сестру Јелу и удао је за Миловића у Бањане.²²

¹⁷ Вуле Кнежевић, *Племя Шаранци*, Београд 1961, стр. 36, 37. (Према А. Лубурићу Милошевићи (Плањани) су осилили толико да су пркосили и самом Бају Пивљанину. Од њих двојица су били толики насилници да их народ прозове једног “Јарамазом” а другог “Безобразаном”. Бајо их оба смаче. (*Дробњаџи*, стр. 192.) Бајо је Шаранце плијенио с Потрка (Збирка А. Лубурића, к. 14/103)

¹⁸ Андрија Лубурић, *Дробњаџи*, Београд 1930, стр. 110.

¹⁹ Исто, стр. 213.

²⁰ Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, к. 14/104. (Интересантан је и податак из к. 14/103 о Лиму. Лимо је био један од 4 сина кнеза Носовића. Живјели су у Пађење, побили неке потурчењаке, а затим се разурили. Лимо оде у трговину, па у хајдуке, други брат му Аџија оде у Лисину, а остала двојица погину у Бијелом Пољу код Мостара)

²¹ Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, к. 14/143 (Догађај се може везати за прве године његовог четовања. Мићићи су из села Телац Дола у Горњој Морачи, прешли у село Ражанство на Златибору. Одатле неки доцније пређу у Чајетину. Касније су неки прешли у Мокру Гору (Чечарићи), Буковик (код Нове вароши - Копитићи), Будожелу и Рашчиће код Ивањице, Годовик код Пожеге, у Булатовиће и Љуљаке код Крагујевца и негдје код Прокупља).

²² Т. П. Љешевић, *Живот и дјело Баје Пивљанина*, “Наше доба”, за 1897, бр. 73. (Према народној пјесми Женидба Пивљанина Баја, сестрић му се звао Јован. Бајо је оженио

За вријеме Кандијског рата Бајо је убио Амзу капетана из Требиња због дјевојке Јоковића, а у договору са кнезом Аћимом Љешевићем, кога су Турци оптужили па је морао ићи у Цариград. Из Цариграда он донесе ферман да Пива не мора платити крвнину. Поново је ишао у Цариград, затим у Русију, и умро је у Москви 24. јуна 1671. године.²³

Тих година Бајо је ударио и на бегове Шошевиће, који су становали у селу Цуреу код Фоче. Били су врло богати. На Бајрам кад су отишли у џамију у Фочи, удари им Бајо на село, све пороби и попали и зароби Злату. При повратку, да би сприечио потјеру, запали велику ћуприју на Дрини. Бегови Шошевићи понуде хајдучима откуп за Злату, ови је уцијене једанаест ока дуката, које Шошевићи положи. Због овог они убрзо осиромаше и изгубе углед који су имали.²⁴

Очигледно да је Бајо акције изводио муњевито, а дио стратегије му је био и паљење мостова при повратку. И на ријечи Тари испод Пода (Шипље) био је камени мост кога је Бајо Пивљанин запалио кад је нагнао неки плијен и навео неко робље из Колашина.²⁵

Велики пораз од Турака Бајо Пивљанин је претрпио код села Грдијевићи, гдје је изгубио већину своје дружине и морао да напусти свој родни крај. Тај пораз Бајов остао је неосвећен, па је давао повода и сто педесет година касније устаницима на Тари да се боре и покрећу акције против Турака.²⁶ Према Лубурићу, Грдијевићи код Фоче раније су се називали Добријевићи, а назив им је дошао по “грдној” погибији чете Баја Пивљанина око 1665. године.

У Херцеговини тада јача сукоб између хајдука и народа. На интервенцију Млечана долази до њиховог помирења. У име хајдука, на одлуке умирног суда 1665. године обавезао се харамбаша Бајо Пивљанин, ређе познат као и харамбаша Драгојло.²⁷

Бајо се помиње у документу из 1664. године као четовођа хајдука на подручју Дубровачке републике. Дубровачки поклисари у љето 1688. године пишу својој влади о нападу хајдука на село Грдојевић код Фоче.²⁸

Бајо Пивљанин у једној молби генералном провидуру из 1668. године своје акције назива нехуманим, али их оправдава потребама свете

сестру Сењанина Ива, Анђелију - Босанска вила, бр. 8, 1912. године. Пјесму је од Вучића Паповића прибиљежио Душан Осмокровић.)

²³ Т. П. Љешевић, *Живот и дјело Баје Пивљанина*, “Наше доба” за 1897, бр. 74. Интересантан је и податак да је Бајо ударио на Мехмед-бега Љубовића 20. јула 1688. године и исјекао га са још 23 Турчина. На Залому је убио оцу и заробио многе Турке (бр. 80). И према њему погинуо је на Вртијељци 1690. године (бр. 82).

²⁴ Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, к. 14/73.

²⁵ Архив Србије, Збирка Андрије Лубурића, к. 14/103.

²⁶ Павел Аполонович Ровински, *Црна Гора*, том III, Цетиње 1994, стр. 463-465.

²⁷ *Историја Црне Горе*, књига трећа, 1975, стр. 148.

²⁸ Радован Самарцић, *Велики век Дубровника*, Београд 1962, 423.

вјере и узвишене и моћне Венеције. Исте године му син пада у турско ропство.²⁹

Спомиње се у актима и 1669. године као човјек коме млетачка власт ради ратничких заслуга и као поглавици хајдука, који чувају которски крај, даје новчану награду.³⁰

Послије кандијског рата бокелски хајдуци су пресељени у Истру. Хајдуци ће се населити у околини Пуле. Било је око 600 хајдука и њихових чланова породица. Под оружјем је било 200 хајдука. По доласку почеше да их масовно косе разне епидемије.

Бајо Пивљанин успоставља везу са аустријским генералом у Карловцу и преговара са њим о сеоби у аустријске земље. У лето 1672. Бајо долази у Боку приватним послом. Од доласка у Истру хајдуци нијесу обрађивали земљу. Живјели су од млетачке помоћи и пљачке. По њиховом схватању било је велико понижење од ратника постати ратар. По званичном млетачком попису из маја 1673. године у Истри су се налазиле само 33 хајдучке породице са укупно 157 лица. Најбројнија је била породица Баја Пивљанина, настањеног у Премантури, која је бројала десет чланова и једног роба Турчина.

Бајо је имао једну гајету која му је служила за трговину са Далмацијом и за гусарење по мору. Многи истарски рибари страдали су од ове гајете. Зато је стигла наредба да се брод уништи. Бајо је одржавао и везе са Венецијом гдје је продавао стоку.

Већ у лето 1675. године и Бајо Пивљанин прелази у Далмацију и настањује се у Задру.³¹ Ту је живио до Бечког рата. Када су почеле нове борбе са Турцима, он је 4. новембра 1683. умакао из Задра и повео чету са Илијом Јанковићем. Од 1684. године поново је био у млетачкој служби у Боки. У току прве године Морејског рата сви хајдучки успјеси везани су за име главног четовође Баја Пивљанина.

Никшићки војвода Вукашин Гавриловић, почетком јула 1684, у име свих никшићких и херцеговачких кнезова, у писму которском провидуру каже: “Бајо се за кратко видио, а затим нестане, а ми сада подносимо свако зло”.³²

Са харамбашом Јовом Сикимићем 1684. поруши село Казанце у Гацку.³³ Плијенио је и хришћане, те 1684. године. Ударао на овце Чупи-

²⁹ *Историја Црне Горе*, књига трећа, 1975, стр. 155.

³⁰ Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија*, Загреб 1928, стр. 478.

³¹ Др Глигор Станојевић, *Насељавање Истре у XVII вијеку с освртом на исељавање из Црне Горе и црногорског приморја*, *Историјски записи*, 3, 1965, стр. 429-467.

³² Г. Станојевић, *Прилози о учешћу Никшићког племена у Морејском рату*, *Историјски записи*, 1, 1962, стр. 67.

³³ Јован Томић, *Последње две године живота и рада харамбаше Баја Николића Пивљанина*, Београд 1901, стр. 10.

ћа и Чарапића на Крнову и на Кљајиће из засеока Добријевићи у Бијелој, који због тога јако осиромаше.

Бајо је погинуо у кланцу на Вртијељци око седмог маја 1685. бранећи узалуд Турцима продор према Цетињу. Његову главу, као велики трофеј Сулејман-паша Бушатлија ће послати у Цариград. Поједини истраживачи Бајову погибију стављају чак у 1712. годину.

Бајо је живио у најгорем времену црногорске историје. Изнутра међусобни раздор и крвљење, а споља јаки непријатељи бијаху довели Црну Гору до пропасти. Црна Гора се придржава Млетачке републике, а ова Црну Гору треба само због своје користи.